

Editorial

Editorial	3
-----------------	---

Stati

Radka Janebová: Vybrané principy kritické sociální práce v kontextu kontroly nedobrovolných klientů	5
Eliška Černá (roz. Lindovská), Lenka Polánková (roz. Remsová): Mít domov znamená důstojně bydlet! Divadlo utlačovaných jako nástroj uplatňování kritické reflexivity	22
Barbora Gřundelová: Kritická reflexe konstrukce mateřství a otcovství v sociální práci s rodinou	40
Tereza Dvořáková, Jiří Mertl: Důstojná existence kontra osobní zodpovědnost: případ dětských dlužníků v Plzni	54
Michal Kozubík, Alena Kajanová, Lucie Kozlová: Etnizující přístup v sociální práci so sociálne exkludovanými a alternatívy kritickéj sociálnej práce ...	70
Magda Frišaufová, Markéta Geregová: „Šok i osvězení“: participace expertů – uživatelů služeb ve výuce sociální práce na vysoké škole	84
Michaela Límová: Kritická sociální práce – příležitosti a výzvy. Pracovník tváří v tvář člověku hledajícímu pomoc	101
Oldřich Chytil, Ivana Kowaliková: Může být česká a slovenská sociální práce nástrojem podpory sociální změny?	112
Lucie Sodomková, Jan Šerek, Dana Juhová: Občanské postoje a participace u adolescentů žijících v dětských domovech	126
Recenze	
Kvetoslava Repková: Sociální práce v sociálních službách. (Libor Musil)	144
Petra Kutálková, Jiří Frybert, Jana Poláková et al.: Jde to i jinak! Analýza vztahů sexuální práce, zákonů a policie. (Alena Kajanová)	149
Lívia Pížová a Beáta Balogová: Hodnoty a hodnotové orientácie materstva v hypermoderne. (Miriama Šarišská)	150
Online prakticko-publicistická část časopisu	154
Naše poslání a cíle	155
Zaměření příštího čísla	156

Editorial

Editorial 3

Articles

Radka Janebova
Selected Principles of Critical Social Work in the Context of Control of Involuntary Clients 5

Eliska Cerna, Lenka Polankova
Having Home Means Being Housed! Theatre of the Opressed as a Tool of Critical Reflexivity Application 22

Barbora Grundelova
Critical Reflection of Constructing Motherhood and Fatherhood in Social Work with Family 40

Tereza Dvoraková, Jiri Mertl:
Dignified Existence contra Personal Responsibility: the Case of Children Debtors in Pilsen 54

Michal Kozubik, Alena Kajanova, Lucie Kozlova:
Ethnic Approach in Social Work with Social Excluded Groups and Critical Social Work Alternatives 70

Magda Frisaufova, Marketa Geregova:
'Shock and Refreshment': Experts Participation – Service Users in University Social Work Education 84

Michaela Limova:
Critical Social Work – Opportunities and Challenges. Worker Facing Person Seeking Help 101

Oldrich Chytil, Ivana Kowalikova:
Can the Czech and Slovakian Social Work be a Tool for Promoting Social Change? 112

Lucie Sodomkova, Jan Serek, Dana Juhova:
Civic Attitudes and Participation of Adolescents Growing Up in Children's Homes 126

Book Reviews

Book Reviews 144

Online Practical-Journalistic Part of the Journal 154

Our Mission 155

Next Issue Focus 156

Vybrané principy kritické sociální práce v kontextu kontroly nedobrovolných klientů

Selected Principles of Critical Social Work in the Context of Control of Involuntary Clients

Radka Janebová

Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.,¹ pracuje jako odborná asistentka na Ústavu sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a zároveň jako sociální pracovníce organizace Salinger ve středisku Triangl, kde se věnuje sanaci rodin a moderování případových konferencí. Zabývá se kontexty rozhodování v sociální práci, kritickou sociální prací a genderovými aspekty sociální práce.

Abstrakt

TEORETICKÁ VÝCHODISKA: Kritická sociální práce a výkon kontroly v sociální práci se ve svých principech na první pohled mohou jevit jako protikladné. **CÍLE:** Cílem textu je představit čtyři vybrané principy kritické sociální práce, které jsou využitelné při práci s nedobrovolnými klienty v rámci přípravné fáze, fáze úvodního dojednávání podmínek spolupráce, fáze posuzování životní situace klienta a fáze volby intervence. **METODY:** Článek se pokouší prostřednictvím analýzy dokumentů hledat průnik mezi oběma způsoby práce. **VÝSLEDKY:** Jsou prezentovány principy kritické reflexe opresivní role sociální práce, vyjasnění metaroviny kontrolní situace, posuzování individuálních problémů ve vztahu k jejich strukturálním příčinám a minimální intervence. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Popsané principy mohou pomoci sociálním pracovnícům a pracovníkům balancovat mezi pomocí a kontrolou se zakomponováním kritické perspektivy.

Klíčová slova

sociální práce, kritické principy, kontrola, nedobrovolný klient

Abstract

THEORETICAL BASE: Critical social work and the use of control in social work in their principles may seem contradictory at first glance. **OBJECTIVES:** The aim of the text is to present four selected principles of critical social work that can be used in working with involuntary clients during the preparation phase, the initial stage of the negotiation of the conditions of cooperation, the phase of the assessment of the client's life situation and the phase of choice of intervention. **METHODS:** The article attempts to find the intersection between the two ways of working through the analysis of documents. **OUTCOMES:** The principle of critical reflection of the oppressive role of social work, the principle of clarification of the meta-level of the control situation, the principle of assessment of individual problems in relation to their structural causes and the principle of minimal intervention are presented. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:**

¹ Kontakt: Mgr. Radka Janebová, Ph.D., Ústav sociální práce FF UHK, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové; radka.janebova@uhk.cz

Described principles may be useful for social workers during balance between help and control with the incorporation of the critical perspective.

Keywords

social work, critical principles, control, involuntary client

ÚVOD

Kritická sociální práce se tématu kontroly či práce s nedobrovolnými klienty příliš nevěnuje. Pokud tak činí, zpravidla se dané autorky a autoři spokojí s vyjádřením, že v situacích ohrožení klienta či dalších osob je kontrola nezbytná, ale nad možnostmi, jak se do ní pokusit zakomponovat kritické principy, se hlouběji nezamýšlí. Jako sociální pracovnice, která pracuje především s nedobrovolnými klientkami a zároveň vyučující sociální práce pozicičně ukotvená v kritické sociální práci tento deficit jasně pocítuji. Právě potřeba začít sama pro sebe vyjasňovat možnosti kritické sociální práce v kontextu kontroly mě vedla k napsání tohoto článku.

Cílem textu je představit čtyři vybrané principy kritické sociální práce, které jsou využitelné při práci s nedobrovolnými klienty v rámci přípravné fáze, fáze úvodního dojednávání podmínek spolupráce, fáze posuzování životní situace klienta a fáze volby intervence.

V následujícím textu nejprve stručně vysvětlím klíčové pojmy textu. Vymeším pojem „kontrola“ v sociální práci, vysvětlím koncept nedobrovolnosti klienta, charakterizuji kritickou sociální práci a její principy a teprve poté představím využitelné principy kritické sociální práce v kontextu kontroly nedobrovolných klientů. Možnosti jejich praktické aplikace se pokusím demonstrovat na kazuistice nedobrovolné klientky.

Některé čtenářky a čtenáři mohou uvést námitku, že navrhované principy by měly být platné v sociální práci obecně, a tudíž nemá smysl označovat je jako kritické. Zcela s nimi v tomto souhlasím. Protože se ale domnívám, že mainstream české sociální práce v mnoha ohledech nefunguje kriticky, a ani tak fungovat nechce, považuji za přiměřené toto adjektivum užívat (podobně viz Woodward, 2013; Allan, Briskman, Pease, 2009).

METODICKÉ UKOTVENÍ

Přestože předkládám stať primárně teoretickou, je vhodné vymežit postup od záměru k výstupům. Relevantní literaturu jsem volila záměrně, pomocí rešerše a technikou sněhové koule. Vyhledat možnosti, jak začlenit kritické principy do sociální práce s nedobrovolnými klienty, jsem se pokusila ve vybraných devatenácti anglicky psaných knižních publikacích věnovaných kritické sociální práci. Ve vztahu k časopiseckým zdrojům jsem udělala rešerši z databáze tří nakladatelství nabízejících publikace z oblasti sociální práce – SAGE Publishing, Taylor & Francis a Oxford University Press. Vyhledávání bylo realizováno vzájemnou kombinací dvou skupin klíčových slov s využitím spojky „and“. V první skupině byly termíny „control“, „coercive“, „self-determination“, „social control“, „motivation“, „involuntary client“, „mandated client“ a „unwilling client“, zatímco ve druhé „critical social work“, „radical social work“, „antioppressive social work“ a „activist social work“. Každá nalezená publikace byla nejprve filtrována četbou abstraktu z hlediska relevance ke stanovenému cíli. Vybrané publikace někdy odkazovaly v použité literatuře k dalším relevantním textům. Některé z nich nebyly sice psány přímo z pozice kritické sociální práce, ale nereflektovaně využívaly její principy. I tyto texty jsem využívala. Vyhledávání nebylo nijak časově limitováno, takže nejstarší výsledek byl z roku 1980. Sběr a analýza výsledků probíhaly v období od listopadu 2016 do října roku 2017.

V nalezených relevantních pramenech jsem skrze techniku kvalitativní analýzy dokumentů hledala odpověď na otázku, jaké nabízí odborná literatura principy kritické sociální práce pro

Mít domov znamená důstojně bydlet! Divadlo utlačovaných jako nástroj uplatňování kritické reflexivity

*Having Home Means Being Housed!
Theatre of the Opressed as a Tool of Critical
Reflexivity Application*

Eliška Černá (roz. Lindovská), Lenka Polánková (roz. Remsová)

Mgr. Eliška Černá, Ph.D.,¹ působí jako odborná asistentka a výzkumnice na Katedře sociální práce Fakulty sociálních studií OU v Ostravě. V rámci své akademické praxe se zabývá možnostmi řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení a radikální sociální prací. Zkoumá a evaluuje pilotní projekt Rapid Re-Housing pro rodiny s dětmi v Brně. Ve svém volném čase se prakticky věnuje aplikaci práva na bydlení v městském prostoru.

MgA. Lenka Polánková, Ph.D.,² působí jako odborná asistentka na Katedře sociální pedagogiky PdF MU a jako externí lektorka dramatické výchovy pro školy a neziskové organizace. Zabývá se uplatněním dramatického umění jako prostředku osobního růstu, vzdělávání a zkoumání společenských problémů při práci se sociálně znevýhodněnými skupinami. Je zakládající členkou Kabinetu divadla utlačovaných (KDivU), jehož posláním je prostřednictvím divadla otevírat dialog a podpořit jednotlivce a skupiny čelící různým formám útlatku ve společnosti v uvědomění si vlastní životní situace, práv a síly ke změně.

Abstrakt

CÍL: V článku popisujeme proces a výstupy výzkumu, jehož cílem bylo zjistit, jaké poznání o „sociálním bydlení“ spolu-utvářejí lidé s touto zkušeností a jaké strategie jednání, na základě takového poznání reality, navrhuje. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Teoretický rámec výzkumu opíráme o koncept vyloučení z bydlení, antiopresivní přístupy a kritickou reflexivitu. **METODY:** Pro naplnění cíle výzkumu byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, specificky zplnomocňující akční výzkum, metoda divadla utlačovaných. **VÝSLEDKY:** V textu představujeme rámcový scénář divadelního představení „Mít domov znamená důstojně bydlet!“, realizovaného ve vybraných městských částech. V rámci divadelní tvorby identifikujeme centrální jev: byznys s chudobou v bytech (krátkodobé nájemní či podnájemní smlouvy, nucená vystěhování, špatná kvalita nájemních bytů a byty ve vyloučených lokalitách). V rámci tří odehraných představení společně s diváky (lidmi vyloučenými z bydlení) spolu-utváříme strategie jednání proti byznysu s chudobou v bytech, konkrétně: ubytování u rodiny či sousedů, podpora sociální pracovníci, žádost o navrácení kauce, blokáda proti vystěhování, stan na náměstí, v jednotě je síla a kolektivní vyjednávání s majitelem. Rozhodnutí nevzdat se, solidarita a zveřejnění se v těchto strategiích ukazují jako klíčová témata. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** V závěru diskutujeme,

¹ Kontakt: Mgr. Eliška Černá, Ph.D., Ostravská univerzita; eliska.cerna@osu.cz

² Kontakt: MgA. Lenka Remsová, Ph.D., Masarykova univerzita; remsova@ped.muni.cz

jakým způsobem divadlo utlačovaných přispívá k uplatňování kritické reflexivity jako způsobu poznání reality a tím i k rozvoji kritické praxe v sociální práci.

Klíčová slova

„sociální bydlení“, divadlo utlačovaných, zplnomocňující akční výzkum, kritická reflexivita

Abstract

OBJECTIVES: We describe processes and outcomes of emancipatory action research, which aim was to find out what knowledge about “social housing“ co-produce people with this experience and what action strategies they propose on the basis of such knowledge. **THEORETICAL BASE:** Conceptual framework is based on concept of housing exclusion and theatre of the oppressed method. **METHODS:** We analyse screenplay of theatre performance „Having home means being housed!“, realized in chosen neighbourhoods. **OUTCOMES:** As central theme we identify business with poverty in flats. Within performances, we co-produce action strategies against business with poverty in flats, concretely: accommodation at family members or neighbours, support of social worker, request to get back the deposit, blockade of eviction, in the unity there is power, tent on the square, collective negotiation with the owner. Decision not to give up, solidarity and going public show as key topics of those strategies. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** We discuss in what way theatre of the oppressed contributes to critical reflexivity as a way of seeing reality and to development of critical practice in social work.

Keywords

“social housing”, theatre of the oppressed, emancipatory action research, critical reflexivity

ÚVOD

V centru sociální práce stojí podle IFSW (2014) „*principy sociální spravedlnosti, lidských práv, kolektivní zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. (...) sociální práce angažuje lidi a struktury za účelem řešení životních výzev*“.

V praxi sociální práce v postindustriální moderně, vyznačující se především pokračující individualizací životní situace člověka, si můžeme všimnout, že se výše deklarované principy mnohem obtížněji naplňují. Podle řady autorů (Bauman, 2002; Keller, 2007; Beck, 2011) dochází totiž k subjektivizaci a individualizaci společensky a institucionálně produkovaných rizik. Ta jsou považována za osobní selhání jedince.

V případě našeho výzkumu jsme jako společensky a institucionálně produkovaná rizika identifikovali nejisté a nevyhovující podmínky bydlení, se kterými se mnozí lidé (neúměrně chudí lidé; The Foundation Abbé Pierre, Feantsa, 2018) potýkají. Při prvotní „sondě“ do této situace z pohledu lidí vyloučených z bydlení vyplynulo několik zásadních, náš výzkumný záměr určujících poznatků (výpovědi členek Akční skupiny lidí bez domova, 2016):

- vlastníci bytů, často soukromí pronajímatelé, poskytují pro účely „sociálního bydlení“ byty podstandardní kvality, mnohdy v sociálně vyloučených oblastech, čímž dochází k udržování lidí ve vyloučení z bydlení;
- neziskové organizace, spolupracující s pronajímateli, realizují v bytech spíše „kontrolní“ sociální práci, a neobhájí zájmy podnájemníků/nájemníků;
- podnájemní/nájemní smlouva je uzavírána na dobu určitou, většinou 1–6 měsíců, a neposkytuje tak dostatečnou jistotu v bydlení;
- „sociálním bydlením“ může být nazýváno bydlení jakékoliv kvality a ceny, protože neexistuje legislativní rámec v podobě zákona o sociálním bydlení.

Kritická reflexe konstrukce mateřství a otcovství v sociální práci s rodinou

Critical Reflection of Constructing Motherhood and Fatherhood in Social Work with Family

Barbora Gřundělová

Mgr. et Mgr. Barbora Gřundělová¹, DiS., je interní doktorandkou na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity a odbornou asistentkou na Katedře sociální práce FSS OU. Vystudovala obor Sociální práce a obor Veřejná politika a lidské zdroje na FSS MU. Ve svém disertačním výzkumu se zabývá genderovými předsudky a stereotypy v praxi sociální práce, genderovou kompetencí sociálních pracovníků a pracovníků a sociální prací s rodinou.

Abstrakt

CÍLE: Předkládaný empirický text hledá odpovědi na otázku: „Jak se projevují konstrukce matek-klientek a otců-klientů v sociální práci s rodinou v sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi?“ **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Teoretickou oporu výzkumu tvořil sociální konstrukcionismus, interpretativismus, kritická teorie a feminismus. **METODY:** Pro zodpovězení otázky byla použita parciální data z kvalitativního výzkumného šetření². **VÝSLEDKY:** Získaná data ukazují, že sociální pracovníci a pracovníci konstruují matky v první řadě jako pečovatelky a otce jako živitele. Tento tradiční model genderových rolí v rodině je sociálními pracovníci a pracovníky považován za přirozený a funkční, přičemž není kriticky reflektován. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Na základě zjištění autorka dochází k závěru, že je nutné otevřít prostor pro genderově senzitivní a reflektivní jednání v praxi sociální práce s rodinou a upozorňuje na dosud nepříliš využitý prostor ve vzdělávání v sociální práci.

Klíčová slova

gender, sociální práce, sociálně aktivizační služba, sociální konstrukce

Abstract

OBJECTIVES: The present empirical text seeks to answer the question: “How are manifested construction mothers clients and fathers-clients in social work with families in social activation services for families with children?” **THEORETICAL BASE:** Theoretical support research consisted of social constructionism, interpretativismus, critical theory of feminism. **METHODS:** Partial data from qualitative research was used to answer the question. **OUTCOMES:** The data shows that social workers and workers construct mothers primarily as carers and fathers as breadwinners. This traditional model of gender roles in the family is considered by social workers to be natural and functional and not critically reflected. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:**

¹ Kontakt: Mgr. et Mgr. Barbora Gřundělová, DiS., Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity, Českosobratrská 1182/16, 702 00 Moravská Ostrava a Přívoz; barbora.grundelova@osu.cz

² Výzkumný projekt „Konstrukce významů genderu sociálními pracovníky a pracovníci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi a vliv této konstrukce na jejich profesionální jednání“ byl podpořen v rámci Studentské grantové soutěže specifického vysokoškolského výzkumu SG503/FSS/2017.

Based on the findings, the author concludes that it is necessary to open space for gender-sensitive and reflective behavior in the practice of social work with the family and draws attention to the untapped space in education in social work.

Keywords

gender, social work, social activation services, social construction

ÚVOD

Rodiče jsou dnes, jako nikdy předtím, konfrontováni s extrémně vysokými nároky na zajištění péče o děti a s nebyvale vysokou mírou kontroly ze strany veřejnosti, státu i sociální práce. Vymezení obsahu rodičovských rolí podléhá různým společenským tlakům a samo pak zpětně vyvolává určitý tlak na muže a ženy, jak mají jako rodiče fungovat (Maříková, 2004). Rodičovství je přitom ve společnosti tradičně spojováno v první řadě s mateřstvím. Tradiční model rodinných rolí, matka-pečovatelka, otec-živitel (Janebová, Černá, 2008; Lyócsa, 2011; Grundělová, 2015) a jeho nekritická aplikace v sociální práci s rodinou vede k tomu, že matky jsou častěji klientkami sociální práce, jsou tak pod větším dohledem, zatímco otcové jsou zřídka zahrnuti do intervencí (Roskill, 2008; Brown et al., 2009; Baum, 2016). Uvedená praxe pak komplikuje sociální práci s celou rodinou. Kromě toho chybí jasná definice rodiny.

Současná sociální práce často vychází z definice rodiny jako nukleární buržoazní rodiny, což vede ke strukturálnímu znevýhodnění pro stále početnější odlišné typy rodin.

I když je podpora rodin často vnímána jako jeden z hlavních úkolů sociální práce (Thiessen, 2012), postavení sociální práce s rodinou v sociální práci není jednoznačné. Sociální práce s rodinou je dnes v mnoha odborných zdrojích považována za typ sociální práce, jenž je stavěn na roveň sociální práce s jednotlivcem, skupinou a komunitou (např. Tolson, Reid, Garvin, 2003; Zastrow, 2003). Jindy bývá sociální práce s rodinou zahrnována do sociální práce se skupinou nebo do individuální sociální práce (viz např. Galuske, 2007; Yanca, Johnson, 2008). V praxi je sociální práce s rodinou realizována jak na úrovni obce (kraje), tak na úrovni nestátních neziskových organizací. Státem garantovaná pomoc podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, poskytují rodinám s dětmi zejména orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Podle Broulíkové a Kuchařové (2002) dominují v činnosti OSPOD služby a pomoc zaměřené na děti a mládež. Celým rodinám je pomoc nabízena jen výjimečně, což koresponduje i se zněním zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kde je okruh osob, kterým je potřeba věnovat pozornost, vymezen jako „dětí“ (nikoliv rodiny) v předem definovaných situacích (Kahánková, Myšíková, Nedělníková, 2005). Pro sociální pracovníky a pracovníce není zcela obvyklé koncentrovat se na rodinu jako celek s cílem dosažení změny celého rodinného systému (Sobková, 2010).

Na sociální práci s celou rodinou by se měly zaměřovat sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, které úzce spolupracují s OSPOD. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi patří mezi služby sociální prevence dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tato převážně terénní sociální služba je určena pro rodiny s jedním nebo více dětmi do 18 let, které se nacházejí v dlouhodobě nepříznivé sociální situaci. Jedná se tedy často o službu komplexní a dlouhodobého charakteru. Zákon v § 65 odst. 1 přesně stanoví: „*Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohraněn v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohranění jeho vývoje.*“ V České republice působí hned několik organizací, které poskytují sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi³. Výzkum,

³ Ke dni 5. 5. 2018 je dle Registru poskytovatelů sociálních služeb (2018) registrováno 261 sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. V Moravskoslezském kraji je to 38 takovýchto služeb.

Důstojná existence kontra osobní zodpovědnost: případ dětských dlužníků v Plzni

Dignified Existence contra Personal Responsibility: the Case of Children Debtors in Pilsen

Tereza Dvořáková, Jiří Mertl

Mgr. Tereza Dvořáková¹ vystudovala magisterský obor Sociální a kulturní antropologie na Katedře antropologie FF ZČU. Na stejné katedře pokračuje v doktorandském programu Etnologie. Od roku 2013 je terénní aktivizační pracovnící ve SPOLEČNOSTI TADY A TEDĚ, o. p. s., jež se snaží podporovat jednotlivce a rodiny v překonávání hendikepů, které vyplývají ze života v sociálním vyloučení. Na VOŠ vyučuje budoucí sociální pracovníky Problematiku menšin a jako výzkumnice participuje na projektech zaměřujících se na procesy marginalizace.

Mgr. Jiří Mertl získal Ph.D.² titul z politologie na Katedře politologie a MV při FF ZČU. Věnuje se tématům sociální spravedlnosti, moci, marginalizace, kriminologii a kritické sociální práci. Ve své výzkumné činnosti zastává perspektivu kritické sociální vědy. Snaží se usilovat o destigmatizaci u populací, s nimiž pracuje, a podporovat empatický přístup založený na péči s ohledem na řešení problémů, které mají. Působí na institutu Nové technologie – výzkumné centrum při ZČU a spolupracuje s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí.

Abstrakt

CÍLE: (1) Představení problému dětských dlužníků, kteří mají dluh u Plzeňských městských dopravních podniků (PMDP), které následně jednají vůči těmto dětem zcela nepřiměřeně, čímž jim velmi ztěžují start do života. (2) Poukázání, že bez diskurzivního obratu spočívajícího v oproštění se od neoliberalního konceptu osobní zodpovědnosti je tento problém neřešitelný. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** V textu zastáváme perspektivu kritické sociální vědy a teoretický aparát se sestává z konceptů kritické sociální práce a námi konceptualizované důstojné existence. **METODY:** Data jsme vytvořili pomocí polo-strukturovaných rozhovorů s relevantními aktéry a aktérkami a shromážděním textové produkce relevantních institucí. V průběhu analýzy dat jsme využili kvalitativní obsahovou analýzu. **VÝSLEDKY:** Dosavadní praxe PMDP, kdy na děti, jimž vznikl dluh, za nějž často samy nemohly, aplikovaly étos osobní zodpovědnosti, je z morálního, pragmatického i ekonomického hlediska nevyhovující a nevýhodná. Je potřeba hledat lidštější a pragmatictější řešení, které může z hlediska přístupu k problematice nabídnout námi navrhovaný koncept důstojné existence a z praktického hlediska kritická sociální práce. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Je nutné iniciovat diskurzivní obrat a upozadit perspektivu osobní zodpovědnosti a nahradit ji například konceptem důstojné existence. Je nutné v praxi více využívat přístupy kritické sociální práce.

¹ Kontakt: Mgr. Tereza Dvořáková, Katedra antropologie, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň; dvorakova.terez@gmail.com

² Kontakt: Mgr. Jiří Mertl, Ph.D., Nové technologie – výzkumné centrum, Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 8, 306 14, Plzeň; jir.mertl@gmail.com nebo jmertl@ntc.zcu.cz

Klíčová slova

děti, dluh, kritická sociální práce, marginalizace, neoliberalismus, Plzeň

Abstract

OBJECTIVES: (1) Introduction of the issue of children debtors whose debt is administered mainly by the public transportation company (PMDP) in Pilsen. This company (owned by the municipality), produces indebted children whose starting position in the society is weakened to a great extent. (2) Make an assertion that the whole problem is practically unsolvable without a discursive turn that would abandon the ethos of personal responsibility. **THEORETICAL BASE:** We use the critical social science perspective and our theoretical stance is grounded in the concepts of critical social work and dignified existence. **METHODS:** Data were created through semi-structured interviews with relevant actors and collection of relevant textual production. We employed qualitative content analysis for the data analysis. **OUTCOMES:** The ethos of personal responsibility applied by the PMDP is inappropriate and disadvantageous from the moral, pragmatic as well as economic perspectives. It is necessary to find a solution that would be more emphatic and pragmatic. Theoretically, this could be provided by the dignified existence concept, and, practically, by critical social work. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** It is necessary to initiate the discursive turn, i.e. abandon the ethos of personal responsibility and replace it with, for example, the dignified existence concept. It is necessary to employ more the critical social work approaches in the praxis.

Keywords

children, debt, critical social work, marginalization, neoliberalism, Plzeň

ÚVOD

V našem článku bychom chtěli argumentovat, že prosazování a praktická realizace (kritické) sociální práce jsou v České republice v současných podmínkách velmi komplikované, a proto je potřeba se nejdříve v rámci kritické sociální práce zaměřit na změnu strukturně-diskurzivních praktik a perspektiv, s jakými se v současnosti obecně přistupuje k marginalizovaným populacím. Relevantní aktéři, kteří mají velký podíl a vliv na zřizování a financování sociálních služeb v České republice (zejména politici a úředníci), přistupují k celé problematice s imaginací založenou na étosu osobní zodpovědnosti. Tato imaginace je spočívá v přesvědčení, že by si každý člověk měl v životě pomoci sám a „pomoc“ od jiných aktérů by měla spočívat pouze v prosazování určitého řádu a „napravení“ skrze represivní vynucování tohoto řádu a určitých povinností s ním spojených. Takto konceptualizovaná pomoc nejenom prostřednictvím aplikované represe dále spíše prohlubuje problémy daných osob a systematicky podryvá jejich sebedůvěru a sebevědomí, což je v přímém rozporu s myšlenkami kritické sociální práce (srov. Bailey, Brake, 1977:9; Ferguson, Woodward, 2009:28; Houston, 2016:19), ale často brání i realizaci „klasické“ sociální práce a zlepšení situace člověka ve špatné životní situaci nebo sociální pozici.

V textu budeme argumentovat, že pro prosazení kritické sociální práce je nutné vyvíjet nátlak na diskurzivní obrat, který by zajistil změnu recepce celé problematiky, a že kritičtí sociální pracovníci a kriticky ladění akademici by měli v první řadě usilovat o tuto změnu. Obrat by se mohl následně realizovat například směrem ke konceptu, který v článku nazýváme důstojnou existencí (*dignified existence*). Koncept důstojné existence je založen na myšlence, že základním principem sociální spravedlnosti a posláním společnosti je zajistit pokud možno všem jejím členům subsistenci, uznání jejich práva na participaci na společenských procesech a interakcích a zajištění možností a dispozic, aby se oněch interakcí mohli účastnit.

Etnizujúci prístup v sociálnej práci so sociálne exkludovanými a alternatívy kritickej sociálnej práce

Ethnic Approach in Social Work with Social Excluded Groups and Critical Social Work Alternatives

Michal Kozubík, Alena Kajanová, Lucie Kozlová

Doc. PhDr. Michal Kozubík, PhD.,¹ pôsobí na Katedre sociálnej práce a sociálnych vied v Nitre. Špecializuje sa predovšetkým na terénnu a komunitnú sociálnu prácu v marginalizovaných, extrémne chudobných osídleniach. Jeho výskumné štúdie sú zamerané viacdimenzionálne a interdisciplinárne: na pomedzí sociálnej práce, kultúrnej a sociálnej antropológie a sociológie.

Doc. PhDr. Alena Kajanová, Ph.D.,² pracuje v súčasnej dobe primárne ako docentka na Vysokej škole technickej a ekonomickej v Českých Budějoviciach a Zdravotne sociálnej fakulte Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviciach. Venuje sa predovšetkým téme rómskej minority, marginalizovaných skupín a subkultúr.

Doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D.,³ v súčasnej dobe pracuje ako docentka na Zdravotne sociálnej fakulte Juhočeskej Univerzity v Českých Budějoviciach. Venuje sa predovšetkým téme sociálnych služieb.

Abstrakt

CIELE: Výskumný článok hľadá odpovede na dve otázky: „Vychádzajú negatívne vlastnosti, ktoré Rómom pripisuje majorita, z ich kultúry, alebo je príčinou sociálna exklúzia? Je dôležité pre sociálne pracovníčky a pracovníkov poznať tradičnú rómsku kultúru?“ METÓDY: Pri hľadaní odpovede na prvú otázku bola použitá metóda tzv. *Grouded Theory* Straussa a Corbinovej (1990). Výskum tradičnej rómskej kultúry bol realizovaný formou etnografického výskumu inšpirovaného metódou zhusteného popisu (*thick description*). Prvá časť bádania prebiehala v rokoch 2006–2012 v segregovaných osídleniach popradského okresu (Slovensko). Rozhovory nám poskytlo viac ako 100 informátorov a uskutočnili sa stretnutia dvoch fokusových skupín. Do druhého výskumu, realizovaného v rokoch 2013–2017, sa zapojilo viac ako 50 obyvateľov osád podtatranského regiónu. VÝSLEDKY: Sociálno-patologické javy vyskytujúce sa v prostredí marginalizovaných rómskych komunit sú typickým znakom reprodukovanej sociálnej exklúzie. Tradičná rómska

¹ Kontakt: Doc. PhDr. Michal Kozubík, PhD., Katedra sociálnej práce a sociálnych vied, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Kraskova 1, 949 74 Nitra, Slovensko; mkozubik@ukf.sk

² Kontakt: Doc. PhDr. Alena Kajanová, Ph.D., Vysoká škola technická a ekonomickej v Českých Budějoviciach, Okružní 517/10, 370 01 České Budějovice, Česká republika; ali.kajanova@email.cz

³ Kontakt: Doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D., Jihočeská univerzita v Českých Budějoviciach, Zdravotne sociální fakulta, J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice, Česká republika; lkozlova@zsf.jcu.cz

kultúra v prostredí podtatranských segregovaných a separovaných sídiel prežíva v súčasnosti len v podobe drobných fosílií, ktorých poznanie nie je nevyhnutne dôležité pre výkon terénnej sociálnej práce. **IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU PRÁCU:** Rómovia sú jedinou etnickou minoritou považovanou za cieľovú skupinu sociálnej práce. Etnizujúci prístup v sociálnej práci považujeme za prekonaný a mylný koncept, ktorý naďalej prehľbuje stereotypy a predsudky. Odporúčame preto zamerať sa na otázky riešenia chudoby a sociálnej exklúzie, nie tzv. pejoratívne znejúcej „rómskej problematiky“.

Kľúčové slová

etnizujúci prístup, kritická sociálna práca, Rómovia, sociálna exklúzia

Abstract

GOALS: The research article seeks the answers to two questions: “Do the negative traits ascribed to the Roma by the majority result from their culture, or does the reason consist in social exclusion? Is it important for social workers to learn to know traditional Roma culture?” **METHODS:** When searching the answer to the first question, we used the method of *Grounded Theory*. The research of traditional Roma culture was implemented in form of ethnographic research inspired by *the thick description* method. The first part of the research took place in 2006–2012 in segregated Roma settlements of the Poprad District (Slovakia). We made interviews with more than 100 respondents. The second research, implemented in 2013–2017, included more than 50 inhabitants of settlements. **RESULTS:** The socially pathological phenomena present in the environment of marginalized Roma communities constitute a typical characteristic of reproduced social exclusion. **IMPLICATIONS FOR SOCIAL WORK:** The Roma are the only ethnic minority considered a target group of social work. We consider the ethnicizing approach in social work an obsolete and mistaken concept. Therefore we suggest focusing on the issues of resolving the poverty and social exclusion, not the so called “Roma issue”, which has a pejorative undertone.

Keywords

ethnic approach, critical social work, Roma, social exclusion

ÚVOD

V slovenskom i českom verejnom a odbornom diskurze stále prevláda etnizujúci pohľad na rómsku národnostnú menšinu. Ten vychádza zo všeobecnej, heuristickej predstavy, že etnicita je tým najzásadnejším identifikačným znakom aktérov (Obrovská, 2016). Toto vnímanie je nielen mylné, ale taktiež minoritizačné (Gunarataman, 2003). Napriek tomu, že sa v zahraničí o etnizujúcom prístupe hovorí už viacero rokov, na Slovensku a v Českej republike sa téma neustále opomína. Východom môže byť skutočnosť, že jedinou početnejšou etnickou minoritou, ktorá sa stáva častejšie klientelou sociálnych pracovníčok a pracovníkov, sú Rómovia. Našou prvotnou snahou je prispieť k objasneniu fenoménu etnizujúceho prístupu v kontexte sociálnej práce s rómskou národnostnou menšinou v slovenskom a českom prostredí. Druhotný prínos článku je prezentácia zistení z longitudinálneho výskumu realizovaného v segregovaných lokalitách východného Slovenska, ktorý upriamuje pozornosť na mylné, často etnocentrické vnímanie tzv. „rómskej problematiky“. Teórie a metódy práce s menšinami sa v dôsledku migračnej krízy stávajú horúcou témou na vednom poli sociálnej práce. Viaceré aktuálne zahraničné štúdie sa venujú prístupu *empowerment*, ktorý je predmetom mnohých výskumných zistení. Komparáciou konceptu vo Švédsku a Indii sa vo vzťahu k minoritám aktuálne venujú napríklad Sjöberg, Rambaree, Jojo (2015), s ktorými plánujeme započatť spoluprácu od budúceho roka a zahrnúť do štúdie i prostredie marginalizovaných komunit v tunajšom prostredí. *Empowerment* však presahuje kontext sociálnej práce s minoritami

„Šok i osvěžení“: participace expertů – uživatelů služeb ve výuce sociální práce na vysoké škole¹

‘Shock and Refreshment’: Experts Participation – Service Users in University Social Work Education

Magda Frišaufová, Markéta Geregová

Mgr. Magda Frišaufová, Ph.D.,² pracuje jako odborná asistentka na Katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Ve výuce a výzkumné činnosti se zabývá tématy spojenými s kritickou sociální prací, genderem, užíváním drog, bezdomovectvím a sociálním bydlením.

Mgr. Markéta Geregová³ dokončuje doktorské studium tamtéž. Pracuje jako vedoucí Poradenského centra v Brně ve Společnosti Podané ruce s uživateli drog, kteří směřují ke změně. Výzkumně se věnuje zejména participaci a internetovému poradenství.

Abstrakt

CÍLE: Předkládaný text odpovídá na výzkumnou otázku: „Jaké přínosy a limity má participace expertů ve výuce sociální práce na vybrané vysoké škole z pohledu všech zúčastněných?“ Autorky v něm vycházejí ze své zkušenosti se zapojením lidí, kteří mají zkušenost s užíváním drog a využívali služby sociální práce, do vysokoškolské výuky. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Ve výuce a následně i v tomto článku jsou tito lidé označováni jako experti, což poukazuje na přístup, ve kterém jsou zkušenosti, názory a postoje uživatelů služeb pokládány za významný zdroj vědění v sociální práci. Mezi hlavní východiska patří kritická sociální práce a participativní přístup. **METODY:** Metodologie je ukotvena v participativním akčním výzkumu, technikou vytváření dat byly fokusní skupiny se studentkami a zapojenými experty. **VÝSLEDKY:** Mezi hlavními zjištěními jsou diskutovány zejména různorodé vnímání role expertů, nabourávání stereotypů, nové zdroje vědění a hodnocení míry participace a zplnomocnění. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Na základě zjištění autorky v závěru také uvádí praktická doporučení pro zapojení uživatelů služeb do výuky nejen sociální práce.

Klíčová slova

kritická sociální práce, participace, uživatelé služeb, vysokoškolská výuka

Abstract

OBJECTIVES: The article answers research question: “What are the benefits and limits of service users’ involvement in university education identified by all participants?” The authors build

¹ Projekt vznikl jako součást Specifického výzkumu na Katedře SPSP FSS MU v roce 2016 a 2017.

² Kontakt: Mgr. Magda Frišaufová, Ph.D., Katedra sociální politiky a sociální práce, Fakulta sociálních studií, Joštova 10, 602 00 Brno; frisaufova@mail.muni.cz

³ Kontakt: Mgr. Markéta Geregová, Poradenské centrum v Brně, Společnost Podané ruce, o. p. s., Vídeňská 3, 639 00 Brno; geregova@podaneruce.cz

on their own experience with involving to the university lectures people, who have experience with long term drug use and who were also clients of social work services. **THEORETICAL BASE:** During the lectures as well as in this article, the authors refer to these people as to experts, which points to such approach in which the experience, opinions and attitudes of drug users are considered as important source of knowledge in social work. The theoretical framework is grounded in critical social work and participatory approaches. **METHODS:** Methodology is anchored in the participatory action research. **OUTCOMES:** The most important outcomes are concerning especially the role of experts, breaking the stereotypes, new sources of knowledge or evaluating the participation level and empowerment. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** Based on the research outcomes, the authors present also practical recommendations for service users' involvement in education.

Keywords

critical social work, participation, service users, university education

1. ÚVOD

„It might sound easy, but handing over power to the people whose lives you have been taught to be an expert on is difficult. You have to think differently and make sure that everyone is recognized and that different forms of knowledge are treated as equally important.“ (Heule, Knutagård, Kristiansen 2017:405.)

Sociální práci lze definovat jako obor, pro který je velmi charakteristická multidisciplinarita. Svoje vědění, na základě kterého se snaží porozumět sociálním problémům a životním situacím, navrhnout vhodné intervence a usilovat o sociální změnu, čerpá z různých vědeckých disciplín i příbuzných profesí. Podstatnou součástí současného diskursu sociální práce je však také důraz na práva klientů a podpora jejich participace, ať už na úrovni poskytování služeb, nebo i plánování a evaluace programů a opatření. Nejen v praxi, ale již v průběhu profesní přípravy se tak sociální pracovníci a studenti běžně setkávají s formulacemi, že „expertem na svoji situaci je klient“, „pracovník respektuje klientovo právo na sebeurčení“, „nedělá rozhodnutí za klienta“, „zakázku určuje klient“ apod. Tyto formulace nám někdy mohou znít až jako klišé. Může to být i proto, že do nějaké míry cítíme, že každodenní realita je vlastně jiná? V tomto článku nabízíme naše zkušenosti a zjištění, která jsme získaly v průběhu přípravy a realizace projektu, v němž jsme zapojily uživatele služeb sociální práce do výuky⁴. Konkrétně se jednalo o magisterský předmět Kritická sociální práce na fakultě, kde obě působíme. Na podzim 2016 jsme začaly spolupracovat se třemi experty, Romanou, Tomášem a Mirkem. Mají za sebou dlouholetou zkušenost s užíváním nelegálních drog (pervitinu a heroinu) a také velmi bohatou zkušenost s tím, že byli klienty sociální práce a dalších pomáhajících profesí. Společně s těmito experty jsme následně realizovali celkem tři semináře ve výše zmíněném předmětu, kterého se účastnilo celkem 24 studentek⁵ sociální práce. Na prvních dvou seminářích byl prostor věnován zejména expertům, kteří měli možnost mluvit o svých zkušenostech. Na třetím semináři studentky ve skupinách prezentovaly návrhy systémových změn nebo projekty, které by pomohly řešit některé z problémů, o kterých experti mluvili na předchozích hodinách. Po prezentaci návrhu každé skupiny následovala diskuse, kde studentky dostávaly zpětné vazby od expertů, vyučujících a od sebe navzájem. Vzhledem k tomu, že se jednalo o naši první zkušenost se zapojením expertů do výuky a zároveň plánujeme v této

⁴ Jedná se o zkušenosti obou autorek článku, které jsou zároveň v roli výzkumnice i vyučujících daného předmětu.

⁵ Z celkového počtu 24 studentů se jednalo pouze o dva muže, z tohoto důvodu zobecňujeme a mluvíme o studentkách. Obdobně mluvíme o expertech, přestože se jednalo o dva muže a jednu ženu.

Kritická sociální práce – příležitosti a výzvy. Pracovník tváří v tvář člověku hledajícímu pomoc

*Critical Social Work – Opportunities and Challenges.
Worker Facing Person Seeking Help*

Michaela Límová

Mgr. Michaela Límová¹ je absolventkou SŠSP v Praze 10 a Katedry sociální práce na FF UK. Má 25letou praxi jako sociální pracovník. Od roku 2009 let pracuje v sociálních službách v oblasti integrace cizinců. Zabývá se rovněž otázkami institucionalizace sociální práce.

Abstrakt

CÍLE: Kritická sociální práce, respektive některé z jejích proudů, mohou vnést do praxe českých sociálních pracovníků chybějící vhléd antiopresivního a antidiskriminačního paradigmatu. Text se zabývá jednak přínosem tohoto přístupu, jednak výzvami až limity, které daný přístup může mít vzhledem k procesu pomoci. Dále si klade otázky týkající se možného zlepšení klientovy situace a časového horizontu, ve kterém se může konkrétním lidem dostat úlevy od potíží, které je k sociálnímu pracovníkovi dovedly. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Autorka diskutuje převládající diskurz v pohledu na vybrané cílové skupiny a potenciál změny tohoto diskurzu po přijetí kritických hledisek. **METODY:** Stať má formu přehledového článku, čerpá z odborné literatury a běžných médií, neboť čeští proponenti kritické sociální práce často publikují mimo akademická média. **VÝSLEDKY:** Pro praxi nosnou strategií může být oprášení přístupů, které jsou někdy řazeny pod kritické směry, jinými autory jsou považovány za postmoderní – antiopresivní, konstrukcionistické a narativní přístupy. Tyto mohou být pozornější k hlediskům klienta samotného. Sociální pracovník z důvodu své zodpovědnosti vůči pomáhajícímu procesu musí reflektovat, kdy navrhuje řešení dobré pro klienta a kdy prosazuje svoje politické přesvědčení. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Stať přispívá k odborné diskusi o kritické sociální práci v ČR s cílem zejména inspirovat praxi sociální práce.

Klíčová slova

kritická praxe, antiopresivní přístup, narativní přístup, cizinci a menšiny, „expertnost“

Abstract

OBJECTIVES: Currents in critical social work may provide missing anti-oppressive and anti-discriminatory paradigm for the practices used by Czech social workers. Advantages of this approach are considered as well as the challenges and limits such approach can represent to the helping process. Article raises questions about possible improvement of the client's situation and the time frame during which the person can get relief from the difficulties which brought him/her to the social worker. **THEORETICAL BASE:** Prevailing discourse in the view of selected target groups is discussed and also the potential of changing the discourse after accepting critical aspects.

¹ Kontakt: Mgr. Michaela Límová, Centrum pro integraci cizinců, o. p. s., Pernerova 32, 186 00 Praha 8; michaela.limova@cicpraha.org

METHODS: Text has a form of an overview using academic literature as well as common media since Czech proponents of critical social work often publish outside of academia. **OUTCOMES:** Constructionist and narrative approaches should be considered as being possibly more attentive to the clients' perspective. Social workers must perceive when they are proposing a solution suitable for people and when they are promulgating their own political beliefs. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** The article seeks to contribute to the scholarly discussion of critical social work in the CR, with the particular goal of inspiring social work practice.

Keywords

critical practice, anti-oppressive practise, narrative approach, foreigners and minorities, "expertness"

ÚVOD

Předkládaný text navazuje na diskusi o kritických směrech v sociální práci v časopise Sociální práce / Sociálna práca a dalších médiích, neboť řada proponentů těchto směrů publikovala a publikuje mimo akademická periodika. Článek diskutuje různé směry a hlediska kritického a radikálního pohledu na obor. Autorka využívá analýzy relevantních textů kritické sociální práce v ČR a zahraničí a vztahuje ji k vlastnímu pozorování a vlastní zkušenosti z praxe v sociální práci. Na základě tohoto vyvozuje, že tento „jiný“, kritický pohled není v české sociální práci běžně zastoupen, naopak sociální pracovníci znepokojivě často přejímají předsudečné postoje. V tomto kontextu je zmíněno několik typů kritických směrů, zejména je vyzdvížen přínos antiopresivního přístupu, konstrukcionistického a narativního přístupu, přičemž vyhledává to, co mají tyto přístupy společného a co zároveň může být nosné pro zvýšení kvality praxe sociální práce. Autorka hledí na téma prismaticem praktikujícího sociálního pracovníka, z ideové pozice systemického přístupu, přičemž působí v organizaci, jejíž způsob práce spadá převážně pod poradenské paradigma podle členění Payneho do tzv. malých paradigmat sociální práce (Navrátil, 2000:12). Pozicionalitu autorky dále může určovat dlouhodobý zájem o profesionalizaci sociální práce.

CÍLE STATI

Tato stať má za cíl přispět k diskusi o kritické sociální práci, o jejich možnostech a na druhé straně limitech, které může tento přístup nést. Diskutována jsou různá uplatnění v praxi sociální práce, s různými cílovými skupinami² a v rozličných oblastech. Autorka ukazuje, kde pomnutí širšího kontextu pomáhajícím pracovníkem by mělo různé závažné následky, od výrazného zúžení možnosti řešení, až po posilování nespravedlivého uspořádání okolních podmínek. Text zároveň upozorňuje na úskalí, které vsazení do jiného kontextu, než lidé přicházející s žádostí o pomoc mají na mysli, může přinášet. Po přistoupení k řešení individuálních obtíží aktivistickou cestou³ je nutno klást si otázky po časovém horizontu, ve kterém se může konkrétním lidem dostat úlevy od potíží, které je k sociálnímu pracovníkovi⁴ dovedly.

VYMEZENÍ KRITICKÉ PRAXE V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Kritický diskurz přinesl do oboru sociální práce velice žádoucí hledisko, které odklání pozornost od nedokonalosti adresátů sociální práce a místo opakovaného „opravování“ a zdokonalování

² Pojmem cílová skupina operuje spíše tradiční sociální práce.

³ Zde míněna například kritická sociální akce dle Janebové (2017).

⁴ Pozn. k terminologii: Pro snížení počtu znaků se autorka přidržuje staršího způsobu a pro obě pohlaví používá označení „klient“ a „sociální pracovník“.

Může být česká a slovenská sociální práce nástrojem podpory sociální změny?

Can the Czech and Slovakian Social Work be a Tool for Promoting Social Change?

Oldřich Chytil, Ivana Kowaliková

Prof. PaedDr. Oldřich Chytil, PhD.,¹ je profesorem sociální práce na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity. Zabývá se teoriemi a metodami sociální práce a důsledky modernizace pro sociální práci. Je ředitelem Evropského výzkumného institutu sociální práce Ostravské univerzity.

Mgr. Ivana Kowaliková² je doktorandkou na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity. Ve své disertační práci se zabývá sociální oporou seniorů podle typu jejich domácnosti.

Abstrakt

CÍL: Cílem statí je odpovědět na otázku, zda může být česká a slovenská sociální práce nástrojem podpory sociální změny. Komentář ke globální definici sociální práce uvádí, že nutnou podmínkou dosahování sociální změny je rozvoj kritického vědomí o strukturálních zdrojích útlaku. Prostředkem odpovědi na otázku, zda může být česká a slovenská sociální práce nástrojem podpory sociální změny, je analýza českého a slovenského diskurzu sociální práce s cílem zjistit, zda diskurz sociální práce kriticky reflektuje vliv proměn společnosti na sociální práci a analyzuje proměny společnosti s cílem identifikovat strukturální zdroje útlaku. **TEORETICKÉ VÝCHODISKO:** Teoretickým východiskem analýzy je teorie modernizace autorů Becka, Bauman a Kellera. **METODA:** Metodou obsahové analýzy byly analyzovány odborné statě publikované v časopise Sociální práce / Sociálna práca v číslech 1/2012 až 5/2017. **VÝSLEDKY:** Autoři statě dospěli k závěru, že pouze 29 ze 166 odborných statí publikovaných českými a slovenskými autory kriticky analyzuje proměny společnosti a diskutuje jejich vliv na sociální práci. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Autoři dospěli k závěru, že diskurz sociální práce vedený v odborných statích časopisu Sociální práce / Sociálna práca převážně akademicky nedostatečně kriticky analyzuje proměny společnosti s cílem identifikovat strukturální zdroje útlaku. Proto české a slovenské sociální práci chybí důležitý nástroj podpory sociální změny.

Klíčová slova

sociální změna, sociální práce, teorie modernizace, proměna společnosti

Abstract

OBJECTIVE: The goal of the article is to answer the question whether Czech and Slovakian social work can be the tool for the promotion of the social change. Comment on the global definition of the social work, the development of critical consciousness about structural sources of oppression is

¹ Kontakt: Prof. PaedDr. Oldřich Chytil, PhD., Fakulta sociálních studií, Českobratrská 16, 702 00 Ostrava; oldrich.chytil@osu.cz

² Kontakt: Mgr. Ivana Kowaliková, Fakulta sociálních studií, Českobratrská 16, 702 00 Ostrava; ivana.kowalikova@osu.cz

a necessary condition for achieving social change. The answer to the question of whether Czech and Slovakian social work can be a tool for promoting social change is to analyse the Czech and Slovakian discourse of the social work. If we want to find out whether the discourse of social work critically reflects the influence of social changes on social work and analyses the changes of the society to identify structural resources oppression. **THEORETICAL BASE:** The theoretical basis of the analysis is the theory of modernization from Beck, Bauman and Keller. **METHOD:** The method of content analysis was analyzed by expert articles published in the journal Czech and Slovak Social Work in the numbers 1/2012 to 5/2017. **OUTCOME:** The authors concluded that only 29 out of 166 articles published by Czech and Slovakian authors critically analyse the changes of society and discuss their impact on social work. **SOCIAL WORK IMPLICATION:** The discussion of social work led mostly by the academics on the pages of the Czech and Slovak Social Work journal insufficiently critically analyzes the changes of the society to identify the structural sources of oppression. Therefore, Czech and Slovak social work is lacking an important tool for promoting social change.

Keywords

social change, social work, theory of modernization, change of society

ÚVOD

Téma mezinárodní vědecké konference Hradecké dny sociální práce 2017 znělo Sociální práce jako nástroj podpory sociální změny. Autoři předkládaného textu, který byl podkladem hlavního referátu konference, hledají odpověď na otázku, zda a za jakých podmínek může být česká a slovenská sociální práce nástrojem podpory sociální změny.

Sociální změna v sociologii

Termín sociální změna je termínem, který byl zaváděn do sociologického slovníku v 60. letech. Zavedení tohoto pojmu je připisováno Williamu Ogburnovi. Šlo o snahu nahradit tímto neutrálním termínem takové kontroverzní koncepty, jaké představuje pokrok, vývoj či evoluce. Problémem sociální změny se pak zabývají teorie, které se snaží změnu teoreticky popsat a vysvětlit (Šubrt, Pfeifrová, 2013). V pokusech porozumět obecným mechanismům změny v dějinách lidstva byly podle Giddense (1993) zřejmě nejlivnější dva přístupy. První je přístup, jímž je sociální evolucionismus, jehož představitelé se pokoušejí propojit biologickou a sociální změnu, a druhým přístupem je historický materialismus. Podle Šubrt a Pfeifrové (2013) lze definovat tři typy teorií sociální změny, jimiž jsou evolucionismus, teorie historických cyklů a historický materialismus.

- Evolucionistickým variantám výkladu je společný předpoklad, že ve vývoji dochází k posunu od jednoduchých (nespecializovaných) forem života ke stále složitějším (komplexnějším) formám, k čemuž dochází na principu sociální (funkcionální) diferenciaci.
- Mezi cyklické teorie bývají řazeny práce teoretiků, podle nichž historie spočívá v kontinuální emergenci a zániku civilizací, z nichž každá prochází podobnými stupni, kterými jsou geneze, růst, zlom, rozklad.
- Třetí typ teorií sociální změny, který lze označit jako konfliktualistický nebo dialektický, je historický materialismus, jehož autorem je Marx. Podle Giddense (1993) Marxova teorie považuje hlavní změny za důsledek interakce s materiálním prostředím. Podle Marxe stojí každá společnost na ekonomickém základě, a pokud dojde ke změně této základny, dojde zpravidla ke změně v nadstavbě, tj. v politických, právních a kulturních institucích.

Občanské postoje a participace u adolescentů žijících v dětských domovech¹

Civic Attitudes and Participation of Adolescents Growing Up in Children's Homes

Lucie Sodomková, Jan Šerek, Dana Juhová

Bc. Lucie Sodomková² je studentkou magisterské psychologie na Katedře psychologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Její studijní zaměření je psychologie práce a organizace a zajímá se např. o destigmatizaci lidí s duševním onemocněním.

Mgr. et Mgr. Jan Šerek, Ph.D.,³ působí jako výzkumný pracovník a vyučující na Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny a Katedře psychologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Zabývá se občanskou a politickou socializací adolescentů.

Mgr. et Mgr. Dana Juhová⁴ je studentkou doktorského studia na Katedře psychologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Výzkumně se zajímá o různá témata z vývojové psychologie (např. attachment či partnerské vztahy ve stáří) a psychologie výchovy a vzdělávání (např. vztahy mezi učiteli a žáky) a také o adaptaci testových metod.

Abstrakt

CÍL: Cílem této studie je porovnat úroveň občanské participace a souvisejících psychologických proměnných u adolescentů vyrůstajících v dětských domovech a běžných rodinách. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Dosavadní výzkumy naznačují, že mezi mladými lidmi vyrůstajícími v běžném rodinném prostředí a mladými lidmi vychovávanými v ústavní péči existují v řadě oblastí důležité rozdíly. **METODY:** Výzkumnou metodu představuje dotazníkové šetření umožňující porovnat občanské postoje a participaci mezi českými adolescenty ve věku 14 až 17 let vyrůstajícími v dětských domovech ($n = 96$) a v běžném rodinném prostředí ($n = 1959$). Data byla získána v letech 2014 a 2016. **VÝSLEDKY:** Naproti původnímu očekávání výsledky ukázaly, že mladí lidé z dětských domovů a mladí lidé z běžných rodin jsou si ve většině zkoumaných proměnných podobní. Rozdíly menšího rozsahu jsme našli u očekávané budoucí participace, kdy adolescenti z dětských domovů v nižší míře předpokládali své budoucí zapojení do občanského života v porovnání s adolescenty z běžného rodinného prostředí. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Zdá se tedy, že ačkoliv mladí lidé žijící v dětských domovech mají pro občanskou participaci potenciál srovnatelný

¹ Studie vznikla v rámci projektu „Psychological Aspects of Adolescents' Civic Development“ (GA14-20582S) financovaného Grantovou agenturou ČR.

² Kontakt: Bc. Lucie Sodomková, Katedra psychologie, Joštova 10, 602 00 Brno; 414747@mail.muni.cz

³ Mgr. et Mgr. Jan Šerek, Ph.D., Institut výzkumu dětí mládeže a rodiny, Joštova 10, 602 00 Brno; serek@fss.muni.cz

⁴ Mgr. et Mgr. Dana Juhová, Institut výzkumu dětí mládeže a rodiny, Joštova 10, 602 00 Brno; dana.juhova@mail.muni.cz

s mladými lidmi z běžného rodinného prostředí, mohou to být obavy o budoucnost, které tento jejich potenciál limitují a se kterými by se mohlo v praxi systematicky pracovat.

Klíčová slova

občanská participace, občanské postoje, politická participace, očekávaná občanská participace, dětský domov, ústavní péče, ústavní výchova

Abstract

OBJECTIVE: The aim of this study is to compare the level of civic participation and related psychological variables in adolescents growing up in children's homes and a family environment. **THEORETICAL BASE:** Previous research studies suggest differences between young people growing up in a family environment and young people reared in institutional care in a number of variables. **METHODS:** A questionnaire survey was used to compare civic attitudes and participation among Czech adolescents aged 14 to 17 growing up in children's homes ($n = 96$) and in a family environment ($n = 1,959$). The data was collected in 2014 and 2016. **OUTCOMES:** Contrary to our expectations, the results showed that young people reared in children's homes and young people reared in family environment were similar in most of the examined variables. The minor differences were found in expected future participation, as institutionalized adolescents were less likely to assume their future involvement in civic life. **SOCIAL WORK IMPLICATION:** Thus, although young people growing up in children's homes seem to have similar potential as young people in family environment, their potential might be limited by fears of the future. It is advisable for social work practice to systematically address these fears.

Keywords

civic participation, civic engagement, political participation, future civic participation, residential care, institutional care, children's home

ÚVOD

Dospívání v prostředí dětského domova znamená pro mladého člověka obecně horší startovní pozici do dospělosti než dospívání v běžné rodině (srov. např. Rutter et al., 2007; Vorria et al., 2006; Erol, Simsek, Munir, 2010; Johnson, Browne, Hamilton-Giachritsis, 2006; McLean, 2003). Ve srovnání s mladými lidmi z běžných rodin vykazují mladí lidé z dětských domovů horší výsledky v nejrůznějších testech kognitivních schopností (Ames Castle et al., 1999; van Ijzendoorn, Luijk, Juffer, 2008) a častěji mají horší školní výkony (Attar-Schwartz, 2009). Celkově dosahují převážně nižšího stupně vzdělání (ve většině případů střední odborná učiliště; Gjuricová, 2008), což může být po odchodu z dětského domova důvodem nepříliš příznivé startovní pozice na pracovním trhu. Co se týče oblasti emocí a mezilidských vztahů, u mladých lidí z dětských domovů se objevují větší potíže při emoční regulaci a rozpoznávání vlastních či cizích emocí (Terwogt, Schene, Koops, 1990) a obecně méně harmonické vztahy s vrstevníky (Vorria et al., 1998). Rovněž se u nich objevuje větší riziko výskytu duševních poruch (Stoner, Leon, Fuller, 2015; Besier, Fegert, Goldbeck, 2009) a agresivního či delikventního chování (Ajduković, Franz, 2005; Kjelsberg, Nygren, 2004).

Řada z uvedených problémů je tradičně dávána do souvislosti s prostředím dětských domovů jako takovým, zejména pak s ranou separací od rodičů a následným problematickým vývojem rané citové vazby (např. Ainsworth, 1962; Bowlby, 1969; Tizard, Hodges, 1978; v českém prostředí Langmeier, Matějček, 1963). Svou roli však hraje i častější přítomnost předchozího týrání, zanedbávání či zneužívání v původní rodině před příchodem do dětského domova (Barnow, Lucht, Feryberger, 2001; Kurtz, Gaudin, Wordarski, Howing, 1993), což je faktor, jehož význam roste spolu se současným celoevropským trendem rostoucího průměrného věku, ve kterém děti